

Så var fallet löst

– En narratologisk analys av Freuds fallstudie

”Fröken Elisabeth von R.”

Av: Julia von Euler-Chelpin

Handledare: Jakob Staberg

ABSTRACT

The main purpose of this paper has been to use narratological theory for uncovering the narrative structure in Freud's cases, such as anachronisms and focalizing. My aim was to investigate the narrative and through these viewpoints discover what impact Freud's writing's had on the look of hysterical women. I choose one of the earliest cases, "Fräulein Elisabeth von R." which is published in *Studien über Hysterie* (I've used the text translated to Swedish and published in *Tidiga skrifter och historik*. Freud, Sigmund, 1997).

I've consulted both Iréne Matthis and Jurgen Reeder to get a broader perspective on the psychoanalytic theory. Another author whom been invaluable is Karin Johannisson, her essays on the aesthetics that characterize hysteria has been very useful.

By using the narratological theories of Mieke Bal and Gérard Genette I've been able to uncover the structure of my narrative. The main concepts have been "text", "story" and "fabula" which symbolize three layers of the narrative, for the investigation of these three aspects I've looked closer into anachronisms, retroversions and anticipations (internal and external), focalizer, narrator, actors and agents.

The conclusion I've reached is that Freud, by separating himself into the –less knowing and the –analyst and use this –less knowing version of himself as an assistant in the hunt of the answer to hysteria, he writes off Elisabeth as a character. He excludes her from her own anamnesis and fills the hole with himself and uses it as a part of his theory. Left again is the woman, without having been really listened to.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Titelsida	s. 1
2. Abstract	s. 2
3. Innehållsförteckning	s. 3
4. INLEDNING	
4.1 bakgrund och tidigare forskning	s. 4
4.2 frågeställning	s. 5
5. TEORI och METOD	
5.1 Den strävsamme analytikern	s. 6
5.2 Narrativet	s. 8
5.3 Sjukdomsestetik	s. 9
5.4 Narratologins grundare	s. 10
5.5 Med avsändaren i åtanke	s. 11
5.6 Mieke Bal	s. 12
6. ANALYS	
6.1 Inledning	s. 14
6.2 Temporalitet	s. 16
6.2.1 Första Fasen	s. 21
6.2.2 Andra Fasen	s. 23
6.2.3 Tredje Fasen	s. 25
6.3 Fokalisering	s. 27
6.4 Slutsats	s. 30
7. Litteraturlista	s. 34

Owing to the success of Freud's psychoanalysis, we all 'know' Oedipus complex, of course. [...] Well, that is precisely not the case. [...] Characters don't have an unconscious, only people do. Psychoanalytic criticism does not, or should not, consist of diagnosing characters but of understanding how texts affectively addresses the reader on a level that comes close to unconscious preoccupations.¹

INLEDNING

Bakgrund och tidigare forskning

Från början hade jag tänkt göra en narratologisk läsning på en av Freuds fallstudier utifrån de ord (metaforer) han väljer att använda i sin beskrivning av "hysterikan". Idén föddes utifrån Mieke Bals teori om enskilda ord som retoriska, i sig innehållande ett narrativ. Bal hänvisar till Evelyn Fox Keller som undersökt kopplingen mellan språk och vetenskap. Vidare ville jag undersöka en nutida fallstudie på samma sätt för att peka på huruvida det skett en utveckling, tillbakagång eller stagnering i synen på "hysterikor" utifrån tesen att det på ytan skulle kunna se ut som att vetenskapen nått längre men att det inte nödvändigtvis betyder att den grundläggande synen förändrats. Jag ville göra en undersökning som liknade Karin Johannissons forskning kring sjukdomsetetik fast ur ett annat perspektiv. Hon har beskrivit det hysteriska symptomets epidemilikhande spridning kring sekelskiftet 18-1900 och dragit paralleller till samtiden. Johannisson använder snarast hysterin som en fond mot vilken hon visar upp moderna sjukdomar som anorexi och apati. Tidigt blev det dock tydligt att en sådan undersökning skulle kräva långt mycket mer utrymme. Istället bestämde jag mig för att skriva en uppsats som kunde fungera som utgångspunkt för den större jämförelsen, antingen det blir jag eller någon annan som tar sig an uppgiften. Så, inspirerad av Bals uttalande om vad psykoanalytisk litteraturkritik *borde* vara fann jag att narratologi var en spännande ingång till ett ur många andra perspektiv grundligt undersökt ämne.

Inte helt oväntat finns det oändligt mycket skrivet om Sigmund Freud och psykoanalysen, dock tycks det inte finnas någon som har gjort en narratologisk läsning av hans fallstudier. Trots att Freuds allra första fallstudier, som presenterades i *Studier i Hysteri*, legat till grund för många av de idéer vi idag förknippar med Freud har dessa texter ofta hamnat i skymundan. En av få forskare som har använt sig av dem är Iréne Matthis. *Den tänkande kroppen* innehåller

¹ Mieke Bal, *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative* (London: University of Toronto Press, 2009), s. 122f.

nytolkningar av dessa första fallstudier där Matthis bland annat använder sig av tankar kring överföring och mot-överföring som Freud vid dessa tidiga analystillfällen ännu inte identifierat.

Att Freuds fallstudier i mycket liknar noveller och att det narrativa berättandet är en väsentlig del av teorin är det flera som har uppmärksammat. Bland annat skriver Jurgen Reeder i en artikel under rubriken "Freuds narrativ" om just den narrativa modellens banbrytande effekt på psykoanalysen. Men inte heller han applicerar teorin för att undersöka fallstudiernas struktur.

Det har varit svårt även bland uppsatser att hitta något liknande, det närmaste jag har kommit är Lisa Andréen och Karin Svantesson som i sin psykologiexamensuppsats använt ett narratologiskt perspektiv för att jämföra erfarenheter mellan olika föräldrar till autistiska barn. De kommer fram till att narrativskapandet är en viktig del i processen för föräldrarna att acceptera och förstå barnets diagnos. Dessutom använder de teorin för att frilägga återkommande element som metaforer och negationer i de narrativa föräldrarna berättar. De har dock inte lagt speciellt mycket fokus på den narratologiska teorin utan snarare använt det som en bakgrund, framförallt med hjälp av Gay Becker som undersökt vad som händer när människan stöter på en kris och tvingas omvärderar livsberättelsen och jaget.

Som ingång till narratologin har jag använt Gérard Genette och Mieke Bal, båda förespråkare för en modernare och mer komplex narratologi som tar sig an även mer intrikata verk. Dessutom har Susan Lanser inspirerat, främst i fråga om en mer feministisk narratologi. Citatet ovan har jag hämtat från Bal, det skulle kunna rikta sig både till litteraturkritiker men också till Freud själv som utförde vissa av sina fallstudier på litterära karaktärer, vilket gör det än mer lockande att få vända på steken och göra en narratologisk läsning av den så litteräre Freud.

Frågeställning

Vid läsningen av "Fröken Elisabeth von R." är det svårt att hålla den verkliga kvinnan ifrån sig. Hela tiden lockas jag att fantisera kring hennes egentliga intentioner med alla manér, och visst finns det en poäng med vetenskapen om att en verklig kvinna från första början berättat sin lidandeshistoria för Freud men i fallstudien är det inte hon som är närvarande. Där finns istället Elisabeth som karaktär och Freud (i sina två skepnader: -den ovetande och -analytikern) som karaktär, aktör och framförallt narrator. Frågan jag ställer mig blir således en fråga om fokalisering, vilket är objektet för fokaliseringen, och hur framställs detta objekt genom

narrativet? För att förstå detta måste först och främst den narrativa strukturen synliggöras, hur ser den ut i ”Fröken Elisabeth von R.” och vilken effekt får det för synen på henne och Freud?

TEORI & METOD

Den strävsamme analytikern

De första kvinnorna Freud började behandla mötte en forskare som arbetade strävsamt och passionerat trots att han var relativt isolerad från den omgivande akademiska miljön. Iréne Matthis menar att det är dessa första patienter som i största mån är med och skapar den teori som senare utvecklas till psykoanalysen, att de skänker behandlingen ord som ännu inte blivit begrepp. I de första teorierna Freud hade kring hysteri utgick han från att symptomen hade ett organiskt underlag. Under arbetet med bland andra de kvinnor som är representerade i *Studier i Hysteri* började han istället att se på den framställda symptom-kroppen och hur den användes som ”ett språkligt verktyg”.²

Hysterifall har i sig undersökts länge, hysteriska symptom finns beskrivna i papyrusrullar från så tidigt som 1900 f.Kr.³ Ordet ’hysteri’ härstammar från hystera (livmoder) och fick sitt namn av Hippokrates, en utgick då från gammal egyptisk medicin som ansåg hysterin vara en exklusivt kvinnlig sjukdom med härkomst i en vandrande livmoder. Idag används inte termen inom medicin, dels för dess negativa klang, dels för att det innefattar så spridda symptom med skilda ursprung.⁴ En term som istället används för vissa av de symptom som flera av Freuds första patienter led av är konversionssyndrom. Det innebär kortfattat att olika kroppsfunktioner försämras eller försvinner trots att det inte finns något organiskt fel och det alltså inte borde uppstå någon fysisk blockering. Freud skriver i diskussionen till ”Fröken Elisabeth von R.” att:

Motivet var *försvaret*; hela hennes jag uppreste sig mot att leva med denna föreställningsgrupp. Mekanismen var *konversionen*, det vill säga det förhållandet att kroppsliga smärtor fick ersätta de själsliga smärtor hon hade besparat sig. På så vis inleddes en förvandlingsprocess som innebar den fördelen att den sjuka kunde dra sig undan ett outhärdligt psykiskt tillstånd, men det skedde på bekostnad av en psykisk anomali, den

² Iréne Matthis, “Hysterikern: Vem är jag? Doktorn: Låt oss tala om det”, Divan nr 5 (Stockholm: Natur och Kultur, 1992), s. 4ff.

³ Matthis 1992, s. 5.

⁴ hysteri. <http://www.ne.se/lang/hysteri>, Nationalencyklopedin, hämtad 2011-12-21.

tolererade medvetandeklyvningen, i förening med en fysisk krämpa, nämligen smärtförmimmelserna, över vilka en oförmåga att stå och gå byggdes upp.⁵

Irène Matthis menar att det är i övergången från synen på den kroppsliga konstitutionen som bakomliggande faktor för symptomen till den språkliga konstitutions roll som det stora steget mot psykoanalysen tas. Hon lägger stor vikt vid det som Freud i *Studier i Hysteri* kallar ”knotenpunkten” som utgångspunkt för de hysteriska symptomen, en temporal och spatial punkt där konversionen (överföringen från psykiskt till somatiskt material) uppstår och/eller befästs. Med tiden utvecklar Freud dessa tankar och längre fram i hans forskningsarbete kommer han att lägga större vikt vid ”urscenen” eller ”urfantasin” och även funktioner som ”förskjutning” och ”förtätning”.⁶ I en artikel som publiceras i Divan nr 5 under namnet ”Om det hysteriska anfallet” beskriver Freud själv likheterna mellan arbetet med drömtydning och vad han kallar ”de hysteriska pantomimerna”:

- 1) Anfallet blir obegripligt eftersom ett och samma material beskriver flera fantasier samtidigt, alltså genom *förtätning*. [...]
 - 2) Anfallet blir ogenomskinligt eftersom patienten tar sig före att utföra de bägge i fantasin framträdande personernas aktiviteter, det vill säga genom *multipel identifikation*. [...]
 - 3) Speciellt vanställande verkar *innervationens antagonistiska omvändning*, som är analog med drömarbetets vanligt förekommande förvandling av ett element till sin motsats [...]
 - 4) Knappast mindre förvirrande och vilseledande verkar *den tidsliga omkastningen* inom den beskrivna fantasin, vilken återigen finner sitt fulla motstycke i åtskilliga drömmar, som börjar med handlingens slut, för att sedan avslutas med dess början. [...]
- De båda sistnämnda förvanskningarna låter oss ana intensiteten hos de motstånd som det förträngda måste räkna med även när det lyckas bryta igenom i ett hysteriskt anfall.⁷

Matthis drar en parallell mellan de hysteriska symptomen som dessa kvinnor uppvisar och den feministiska litteraturteorin genom att peka på negationen som gemensam flyktväg. När skrivspråkets normer, läs: mannens, inte rymmer kvinnan får hon ta till negationer för att komma runt gränserna. På samma sätt uttrycker den kontrollerade, unga kvinnan sin frustration och sitt missnöje genom ett negerande kroppsspråk; inte kunna tala; se; höra; förnimma lukt; gå och så

⁵ Sigmund Freud, *Tidiga skrifter och historik* (Stockholm: Natur och Kultur, 1997), s. 202. Härefter kommer jag att hänvisa till den här texten inom parentes löpande i texten.

⁶ Matthis 1992, s. 6ff.

⁷ Sigmund Freud ”Om det hysteriska anfallet”, Divan nr 5 (Stokholm: Natur och Kultur, 1992), s.16f, ö.a. Zagorka Zivkovic. Artikeln utkom första gången 1909, alltså närmare tio år efter arbetet med Elisabeth von R.

vidare – ett kroppsspråk som kräver uppmärksamhet.

Kroppens materialitet används hos hysterikern således inte för att skapa ett symboliskt uttryck för något annat, utan för att iscensätta förlusten. Det är pantomimen som utgör förlagan till hysterikerns förkroppsligande av en konflikt.⁸

Narrativet

En undersökning av Freuds fallstudie måste hela tiden förhålla sig till vem som är fokalisator. Exempelvis frågar sig Jurgen Reeder i Divan om inte de livs-/sjukdomshistorier analysanderna ombeds berätta för analytikern följer vissa narrativa förebilder.⁹ Han driver en tes som går ut på att Freud arbetar utifrån två modeller tillsammans med sina patienter, den ena mer medvetet än den andra. Den ena är den arkeologiska och den andra den narrativa. Reeder menar att Freud medvetet arbetar utifrån den arkeologiska modellen och knyter förtätning (och Lacans metafor) till modellen och sätter det i relation till den narrativa där förskjutning (Lacans metonymi) skulle vara ett viktigare begrepp.¹⁰ Freud framhåller enligt Reeder ofta vikten av en fullständig anamnes men aldrig *varför* det skulle vara av betydelse för patienten, Reeder drar slutsatsen att det i själva verket är Freud som upplever sig ha ett behov av en kronologisk och sammanhängande anamnes.¹¹ Reeder påpekar att sanningshalten i denna livshistoria inte tycks vara det viktigaste, då det är möjligt att gå in och *konstruera* minnen på de ställen där en *rekonstruktion* visar sig omöjlig.¹² Han hänvisar till Foucaults forskning kring den klassiska medicinens övergång till modern¹³ då han hävdar att Freud snarare är barn av sin tid än pionjär utifrån den arkeologiska modellen som söker efter en anamnes och lidandeshistoria. Däremot menar han att det narrativa tillvägagångssättet, som knappt uppmärksammades av Freud själv som annat än en teknik för att nå djupare lager, i själva verket utgör det banbrytande och framgångsrika med psykoanalysen. Patienten får möjlighet att konstruera ett nytt och, förhoppningsvis, friare narrativ som förebild för sitt identitetsskapande.¹⁴

Skapandet och undersökandet av dessa narrativ utgör i princip grunden för hela psykoanalysen och metoden utgår från det första arbetet med hysteriska kvinnor som Freud och Breuer ägnade

⁸ Matthis 1992, s. 11.

⁹ Jurgen Reeder "Freuds Narrativ", Divan nr 3 (Stockholm: Natur och Kultur, 1991), s. 5.

¹⁰ Reeder 1991, s. 15.

¹¹ Ibid, s. 9.

¹² Ibid, s. 5.

¹³ Ibid, s. 11.

¹⁴ Ibid, s. 18.

sig åt och som publicerats bland annat i *Studier i hysteri*. Kanske är det en av Freuds största utmaningar i arbetet med sina patienter, att översätta ”the space of the dream” till ett begripligt narrativ, möjligt att följa. För som Genette uttrycker det är vi inte förlorade i vaket tillstånd men vi måste ta till en mer konstruerad logik för att göra oss förstådda:

In the space of the dream, everything is clear and natural, expressed by speeches with perfect linguistic coherence. It is at waking – in other words, at the moment when this coherent universe gives up its place to another whose logic is different) – that what was ’limpid’ and ’logical’ loses its transparency.¹⁵

Sjukdomsestetik

Johannisson påvisar i “Sjukdomsestetik och kultur” hur hysterin, eller egentligen diagnosen hysteri, spreds närmast epidemiskt runt sekelskiftet 18-1900. Hon belyser den växelverkan mellan läkare/allmänhet (utifrånblicken) och patient som resulterar i en fastslagen estetik kring sjukdomsförloppet. Framförallt är det Charcots tidiga arbete som granskas utifrån det här perspektivet.¹⁶ Freud besökte Charcot i Paris vid Salpêtrière-sjukhuset och studerade hos honom de hysteriska anfällen, visserligen gick han vidare och utvecklade det han fått lära sig men frågan, huruvida analytikern är medskapare i utformningen av symptomen, är fortfarande adekvat. Johannisson drar paralleller till anorexin och apatins spridning och estetik i dagens samhälle. Johannissons undersökning visar att den grupp patienter som i slutet av sjukdomstitelns, hysterins, livstid fick diagnosen med tiden kom att förändras. De hade studerats under lång tid och fick extra glans genom Charcots uppvisningar vid Salpêtrière men när intresset för symptomen svalnade försvann också överklasskvinnorna, istället tog lågutbildade, sämre ställda, och många män över sjukdomen.

När vetenskapen å ena sidan vill hjälpa individen, å andra sidan sprida kunskap till folket (eller kanske mer exakt, uppnå vetenskaplig status hos eliten) uppstår en svårighet eller oundviklig effekt som tangerar den problematik Bal upplever med att visa upp våld och massaker i exempelvis en film som *Schindlers list*.¹⁷ Antingen resultatet blir ömkande, torrt, eller, näst intill

¹⁵ Genette 1980, s. 181.

¹⁶ Karin Johannisson, “Sjukdomsestetik och kultur” ur: *Att se det osedda* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg Bokförlag, 2006), s. 31.

¹⁷ Bal 2009, s. 45.

pornografiskt. Hur vinner en publikens intresse utan att exploatera ondskan och sjukdomens tjusning?

Narratologins grundare

För den här uppsatsen har jag valt att använda narratologin som redskap i undersökningen av Freuds fallstudie ”Fröken Elisabeth von R.”. Narratologi är en nyare term för vetenskapligt studium av berättarkonsten (narrationen). Pionjär inom området var Vladimir Propp som främst undersökte hur enklare narrativ som folksagor och fabler (genre) är uppbyggda.¹⁸ Teorin är till stor del en utveckling av bland andra Tzvetan Todorov och Roland Barthes strävan efter en poetik som inte hade för avsikt att förklara meningen hos enskilda litterära verk men att synliggöra de figurer och konventioner som används vid framställandet av form och mening.¹⁹ De som anslöt sig ville förstå hur narrativets struktur fungerade rent tekniskt. Hur kommer det sig att två snarlika fabler (här menas det grundläggande, kronologiskt ordnade händelseförloppet i narrativet, inte genren) kan framställas på vitt skilda sätt och även uppfattas så av läsaren? Alltså, en undersökning av hur färgningen vid historieberättandet går till. Inför min undersökning har jag i första hand utgått från Mieke Bal som i sin tur lett mig tillbaka till Gérard Genette.

Genette la grunden för den moderna narratologin och har visat att det är fruktsamt att applicera teorin även på mer komplexa verk. Han har utarbetat en terminologi som kan användas även på narrativ som lägger större vikt vid personskildringar och psykologi än händelseförlopp.²⁰ Narratologin (om än inte under det namnet) går långt tillbaka, Genette hänvisar ofta till exempel så långt tillbaka som Platon. Det är inte alls omöjligt att Freud hämtat inspiration från liknande håll, då även konversionssyndrom var ett populärt ämne under antiken, men vad jag kunnat läsa skriver han aldrig ut detta. Att de två fälten hela tiden tangerar varandra, på ett till synes omedvetet sätt, i fråga om arbetsmetoder och i viss mån även terminologi blir dock tydligt vid läsningen av *Figures III*, i inledningen till sin stora undersökning av Prousts *På spaning efter den tid som flytt* skriver Genette:

What I propose here is essentially a method of analysis; I must therefore recognize that by seeking the specific I find the universal, and that by wishing to put theory at the service of

¹⁸ narratologi. <http://www.ne.se/lang/narratologi>, Nationalencyklopedin, hämtad 2012-01-03.

¹⁹ Jonathan Culler, “Foreword” ur: *Narrative discourse: An Essay in Method* (New York: Cornell University Press, 1980), s. 8.

²⁰ Gérard Genette. <http://www.ne.se/lang/gerard-genette>, Nationalencyklopedin, hämtad 2012-01-03.

criticism I put criticism, against my will, at the service of theory.²¹

Narrativet kan enligt Genette ha tre olika betydelser; [1] den narrativa utsagan (muntlig eller skriven diskurs); [2] ett antal på varandra följande händelser (som utspelas inom [1]); [3] uttalsakten i sig själv, producerandet av ett narrativ. Både den narrativa akten och de händelser som uppstår fungerar i förhållande till narrativet i dess första betydelse, som talad eller skriven diskurs, och måste undersökas utifrån det perspektivet.²²

Med avsändaren i åtanke

Bal återvänder ofta till och utvecklar Genettes kategoriseringar och begrepp, förmodligen just för att hans texter legat till grund för en annan syn på narratologins funktion. Narratologi har traditionellt sett på narrativet som relativt autonomt och utgett sig för att vara en objektiv analysmodell, detta ifrågasätts av både Mieke Bal och Susan Lanser som efterfrågar en större förståelse för läsarens, narrators, subjektiva utgångspunkt i val av text, språkförståelse och förutfattade meningar om exempelvis författaren. De menar båda att det krävs en större feministisk och politisk medvetenhet inom teorin. Lanser skriver utifrån sin läsning av ett brev publicerat i *the Cascet* att:

Just as speech act theory understood that the minimal unit of discourse was not the sentence but the *production* of the sentence in a specific context, so the kind of narratology I am proposing would understand that the minimal narrative is the narrative produced.²³

Jag tolkar det som att hon menar att inget narrativ kan vara mer än vad vi erkänner det att vara och om vi inte hela tiden fortsätter att blotta strukturerna som vi själva och texten springer ur har vi inte heller förmågan att förstå verkets komplexitet. I undersökningen av brevet fokuserar hon på berättaren och hur viktig kunskapen om denne är för förståelsen av brevets olika lager.

I fallet med de hysteriska kvinnorna blir kopplingen tydlig om en använder sig av ett feministiskt, litteraturvetenskapligt perspektiv. Inom den forskningen har det, som nämnts ovan, bland annat påpekats, vilket återfinns hos Lanser, att den "kvinnliga" litteraturen ofta dominerats av negationer.

Genette gör ingen direkt koppling till feminism eller normer för narratören men han påpekar att

²¹ Gérard Genette, *Narrative discourse: An Essay in Method* (New York: Cornwell University Press, 1980), s. 23.

²² Genette 1980, s. 25ff.

²³ Susan Lanser, "Toward a Feminist Narratology" *Style* vol. 1, 1967, s. 686.

narratologin näst intill helt ignorerat frågat om ”narrative enunciating /.../ as though it were completely secondary, for example, that the adventures of Ulysses should be recounted sometimes by Homer and sometimes by Ulysses himself.”²⁴ Bal lägger stor vikt vid maktrelationen mellan uttolkare och författare, och hur tolkningarna spelar en politisk roll i förhållande till samhället: ”Censorship of art, be it overtly political or subliminally social, is confirmed, strengthened, and perpetuated by censoring forms of interpretation.”²⁵

Mieke Bal

Bal delar upp narrativet i tre huvudsakliga delar som hon kallar: *text*, *story* och *fabula*. **Texten** utgörs av ord eller andra tecken som skapar en konkret produkt möjlig att läsa eller ta in (*text* behöver alltså inte innebära faktisk text utan kan lika gärna vara film eller en seriestripp)²⁶. Det här lagret befolkas av narratör och aktörer, texten är förstas förutsättningen för hela verket och utgör därmed även en förutsättning för fokaliseringen. De är agenter som kan smälta samman och separeras men de fyller helt olika funktioner och måste därför analyseras var för sig.

Med *narrator* eller *narrative agent* menas subjektet som en funktion, inte en person. Med Bals egna ord låter det som följer: ”that agent which utters the (linguistic or other) signs which constitute the text.”²⁷ Narratören kan vara extern (EN), den hänvisar aldrig till sig själv som karaktär, eller bunden till en eller flera karaktärer (CN). Dessutom kan narratören vara märkbar (perceptible – p) eller icke märkbar (non-perceptible - np).²⁸

Fokalisatören definieras som en aspekt av den story narratören berättar. Ett narrativ berättas alltid ur ett perspektiv som färgar fabeln genom en agents blick²⁹ Fokalisering är alltså relationen mellan blicken och det som uppfattas. ”This [...] subjective nature of story-telling is inevitable, and denying it constitutes in my mind a dubious political act.”³⁰ Även fokalisatören kan vara extern (EF) eller karaktärsbunden (CF). Det är narratören och fokalisatören som tillsammans utgör/bestämmer den narrativa situationen.³¹ Problemet Bal ser med andra termer som använts,

²⁴ Genette 1980, s. 26.

²⁵ Bal 2009, s. 16.

²⁶ Ibid, s. 3.

²⁷ Ibid, s. 18.

²⁸ Ibid, s. 21 och 27.

²⁹ Ibid, s. 18.

³⁰ Ibid, s. 145.

³¹ Ibid, s. 18.

point of view, narrative perspective/situation/viewpoint/manner, är att de inte gör en tydlig distinktion mellan den som ser elementen och den som talar om den som ser dem.³² Minnet och traumatiserade personer fungerar hos Bal som ett exempel på hur fokalisation måste delas upp mellan den som ser och den som talar. De fragmentariska minnena hindrar personen från att berätta/översätta bilderna till ett narrativ. Däri ligger traumat. Hon menar också att översättningen mellan bild och ord alltid kommer att resultera i en mer eller mindre gångbar variant, inte kopia.³³

Bal skiljer mellan aktörer och karaktärer, en aktör är ”a structural position” medan en karaktär utgör ”a complex semantic unit.”³⁴ Om det är en aktör som berättar utifrån sina egna upplevelser och riktar blicken på omgivningen och hänvisar till sig själv som en del av narrativet är denna dessutom fokalisator (CF) och narrator (CN).

Dessutom kan det finnas delar som är icke-narrativa. Ofta består de icke-narrativa meningarna av ideologiska påståenden. Poängen med att skilja ut dessa meningar från de narrativa är att frilägga skillnaderna mellan den mer uttalade ideologin hos verket och de idéer som finns inbäddade i narrativet.³⁵ De rent argumenterande delarna hänvisar inte till någon ideologi utan refererar till ett generellt ämne som ligger utanför fabeln.³⁶

Mittenlagret, **story**, består av samma material som *text* och *fabula* men det undersöks från en annan vinkel. Den huvudsakliga frågan är egentligen densamma som narratologin i stort ställer sig: ”How is it that a narrative text comes accross to the reader in a certain manner?”³⁷ För att svara på det ordnas fabelns hörnstenar kronologiskt och sedan jämförs de med den temporala ordning som utgör själva narrativet. En tittar närmare på *anakronismer* (otidsenligheter), vilken riktning de har, alltså om de är framåtblickar (anticipation) eller återblickar (retroversion/RV), om de håller sig inom fabeln (interna) eller hänvisar till någonting som ligger utanför och heller inte påverkar fabelns utveckling (externa).³⁸ Det kan också finnas luckor i narrativet där informationen utelämnas så att läsaren inte vet vad som hänt under allt från en timme till flera decennier. Anakronismerna kan slå ner på en specifik punkt (punctual) eller backa i tiden och

³² Bal 2009, s. 146.

³³ Ib id, s. 150.

³⁴ Ibid, s. 112f.

³⁵ Ibid, s. 31.

³⁶ Ibid, s. 32.

³⁷ Ibid, s. 75.

³⁸ Ibid, s. 88.

sedan färdas framåt (durative), antingen en bit (incomplete) eller hela vägen fram till tiden för tillbakablicken (complete).³⁹

Vidare friläggs narrativets *rytm*, som kännetecknas av att texten varierar mellan långa scener, sammanfattningar där en lång tid kan avklaras på några få sidor, pauser eller långsammare tempo där texten cirkulerar kring en beskrivning eller utläggning som rör någonting utanför fabeln.⁴⁰

För att få fatt i narrativets grundläggande **fabel** söker en efter de mest grundläggande förutsättningarna för historien att utveckla sig som den gör. Det är fråga om någon form av process, provocerad av mer eller mindre framträdande aktörer.⁴¹ Bal ger några exempel på teman som ofta gäller för fabelns struktur: the fulfillment of the task; the invention of allies; the elimination of the opponent; the negotiation; the attack; the satisfaction.⁴² Lustigt nog skulle nästan alla dessa teman kunna appliceras på ”Fröken Elisabeth von R.” och även en klassisk detektivroman: Holmes-Freud måste lösa fallet; till sin hjälp har de assistenterna Watson-von R. som de plågar med allehanda lustiga idéer och kufigt beteende; under arbetets gång samlas ledtrådar som sakta men säkert tecknaren en bild av motståndaren(-ståndet); Freud förhandlar med Elisabeth och lyckas till slut övertyga henne om hans påståendens riktighet medan Holmes slår till och till slut arresterar den eftersökta brottslingen; så till slut kan de njuta av att än en gång ha gjort det till synes omöjliga, eller kan de? Måste de inte hela tiden vidare, jaga nästa motstånd?

ANALYS

Inledning

Innan undersökningen av de temporala skikten påbörjas vill jag påpeka att det finns slående likheter mellan det narratologiska och psykoanalytiska arbetet; friläggandet av minnen, hågkomster och gömda trauman, det systematiska arbetet för att ordna dessa kronologiskt och sedan klargöra hur dessa haft effekt på varandra. Det ligger så nära det narratologiska arbetet att jag vill låna ett citat av Bal som beskriver poängen med att frilägga narrativets anakronism, men som precis lika gärna kunnat syfta på psykoanalysen:

³⁹ Bal 2009, s. 91.

⁴⁰ Ibid, s. 101-106.

⁴¹ Ibid, s. 189.

⁴² Ibid, s. 199.

The point is not to decide this unambiguously, but, on the contrary, to acknowledge the important effect of the irresolvable conflict between the technical subordination of the past and its power to change the present⁴³

Jag tycker att det på ett vackert sätt visar på komplexiteten som präglar de två fälten. Å ena sidan kan det upplevas instrumentellt och kategoriskt, men å andra sidan är det aldrig så enkelt som att dela upp i nu och då och sen. De olika tidslagren rymmer djupare skikt, de samspelar och ger hela tiden återverkningar över gränserna. Därför är det heller inte helt lätt att bestämma vilken del av ett narrativ som utgör den primära fabeln. I arbetet med fallstudien vill jag påstå att det blir ovanligt komplicerat. Som jag redan nämnt ingår "Fröken Elisabeth von R." i en större studie av hysteri och även den i ett ännu större arbete som hänvisar till hela den psykoanalytiska teoribildningen. Med hänsyn till den här uppsatsens omfång kan förstås inte hela det materialet presenteras men det är viktigt att ha i åtanke vad som utgör ramarna för texten. Det skulle kunna ses som en extern fabel nära sammankopplad med narrativet för den här undersökningen. Därefter kan framförallt två andra fabler identifieras, den ena består av Elisabeth von R.'s anamnes, tillfrisknande och slutligen giftermål. Den andra utgörs av Freud-analytikerns detektivarbete i jakten efter svaret på Elisabeths mysterium. Genom större delar av texten dominerar Elisabeths fabel narrativet, den skulle kunna sammanfattas såhär: Elisabeth växer upp som "pojkflicka" med en nära relation till sin far. Fadern blir sjuk och vårdas av Elisabeth, men dör till slut. Elisabeths båda systrar gifter sig, hennes yngsta syster blir mycket lycklig vilket får Elisabeth att längta efter något liknande. Elisabeth spenderar mycket tid tillsammans med de två, bland annat på en kurort där hon genomför en lång vandring, några dagar senare funderar hon över livet på en stenbänk, hon tar ett varmt bad varefter hennes bensmärta slår till med full kraft. Systemen dör i barnsäng. Elisabeth sörjer djupt men slås också av tanken "Nu är han fri igen, och jag kan bli hans hustru". (Freud -97, s. 193) Elisabeth kommer i kontakt med Freud och genomför en analys hos honom, han konstaterar att hon på grund av bortträngda erotiska föreställningar om systemens man utvecklat konversionssyndrom som försvar mot den konflikt de omoraliska tankarna väcker hos henne. Efter att Freud övertygat Elisabeth om riktigheten tillfrisknar hon och gifter sig till slut, "och det var inte något resonemangsparti". (Freud -97, s. 197)

Freud-dens ovetandes fabel börjar med att han efter att ha sysslat med neurologi tar sig an hysterifall, han kommer i kontakt med Elisabeth von R. och inleder ett analysarbete i tre

⁴³ Bal 2009, s. 87.

huvudsakliga faser under vilka han kommer fram till nya slutsatser, därefter skriver han ner dessa i form av en fallstudie och blir Freud-analytikern.

I förhållandet mellan de två fablerna blir beroendesituationen tydlig, Freud-den ovetande har behov av hysteriska kvinnor för att arbeta fram och bevisa sina teorier, och patienten har behov av lindring. (Epiteterna finns alltså inte med i narrativet, jag använder dem för att förtydliga dels att det inte är Freud som historisk person som behandlas, dels i vilken fas av narrativet vi befinner oss.)

Dessutom finns noter som tillkommit senare ändå (förmodligen vid sammanställningen/redigeringen av *Studier i Hysteri*). För att göra det hela än mer komplicerat finns även exempel från andra patienters anamneser med i texten, ibland långa passager som dominerar narrativet över flera sidor, men trots det anser jag dessa sekundära med hänsyn till kronologin. Detta för att de egentligen inte påverkar fallstudiens primärfabel, det rör sig alltså om externa återblickar vilka används för att förtydliga alternativt omvärdera liknande händelser i primärfabeln. Det kan liknas vid Bals definition av "[i]terative presentation" som hon menar "used to be regarded as subordinate to singular presentation. It was employed to sketch a background, against which the singular events were highlighted."⁴⁴ De används för att belysa samband och underbygga argument, de kan vara källan till insikt om en verksam metod och därmed fungera som förklaring till ett förfarande i en given situation men de ändrar inte fabelns riktning, aktörernas handlande. En parentes är dock att om en ser Freuds arbete och utarbetande av en teori kring hysteri som den huvudsakliga berättelsen är egentligen alla tillfällena som genererar nya insikter och nya behandlingsmetoder (eller avskrivandet av desamma) avgörande punkter i fabelns utveckling som påverkar dess utgång. Men tillbakablickarna fungerar inte bara informativt utan också associativt, de återger inte hårda fakta utan berättelser och de pekar snarare på ett poetisk eller motiverat samband än ett funktionellt sådant. Språket, kroppens uttryck och estetik binder dem samman, berättelsen får kraft och de stärker varandra genom Freuds ord snarare än tvärtom.

Temporalitet

När en väl identifierat fabeln som löper genom texten kan också den temporal strukturen undersökas. Det blir möjligt att fastställa anakronismer, deras riktning, räckvidd och varaktighet.

⁴⁴ Bal 2009, s. 110f.

”Fröken Elisabeth von R.” är fylld av otidsenligheter i olika former. Till att börja med består egentligen nästan hela texten av en tillbakablick (”retroversion”) från vad som måste betecknas som nuet, det vill säga – skrivandets ögonblick. Endast i korta inpass eller vid mer allmänt hållna resonemang kring exempelvis hysteri gör sig nedtecknandet synligt.

Narrativet börjar med en intern tillbakablick, utgångspunkten är första gången Freud –den ovetande får höra talas om Elisabeth von R. av en kollega. Ganska snart tas den första tillbakablickens över av ytterligare en sådan som behandlar von R.’s sjukdomsperiod och levnadsförhållanden de senaste åren. Därefter växlar de temporala skikten i rask takt, pendlande mellan den första tiden av analysen (vilken Freud-analytikern kallar ”skenbehandlingen”), von R.’s tidigare situation och dessutom nedskrivandet av analysen. För att synliggöra de här skiftningarna kommer jag att markera början av varje anakronism med en ny bokstav. Bals termer⁴⁵ fungerar som en snabbguide till anakronismens art medan den lite utförligare beskrivningen som följer är till för att förtydliga och påvisa effekten.

A “Hösten 1892 blev...”(Freud -97, s. 170⁴⁶) RV:Intern:Incomplete:Durative. Vi befinner oss vid det första mötet, tillbakablickens rör sig framåt men inte tillräckligt långt för att nå fram till utgångspunkten.

B ”som i mer än...” RV:Summary. Istället bryts den av ytterligare en tillbakablick som är mer sammanfattande och täcker en större tidsrymd men innehåller färre detaljer än den tidigare.

C ”samtidigt talade...”enkelt återvändande till A:Summary. Återvänder till den första tiden för mötet och fortsätter i sammanfattande stil.

D ”Först hade patientens far...” RV:Complete:Durative:Summary. Vid nästa tillbakablick fortsätter sammanfattningen ända fram till utgångspunkten för tillbakablickens och de två tiderna skrivs ihop och möts.

E ”Mitt första samtal...” enkelt å.v. (en parentes är att den generella RV som texten börjar med färdas framåt parallellt/bakom de inbäddade återblickarna och därför vill jag hävda att den ändå är ’Durative’): börjar som en sammanfattning men när den kommer fram till smärtan saktar tempot in och börjar cirkulera kring upplevelsen.

⁴⁵ se förtydligande under Teori & Metod: Mieke Bal, s. 13f

⁴⁶ Det börjar på första sidan av fallet (s. 170) och sedan följer de citerade avsnitten kronologiskt över de närmaste sidorna. Citaten bevisar inget i sig utan fungerar som vägvisare till anakronismens början.

F ”Hennes besvär...” kort RV till de två åren före behandlingen.

G ”Det var inte lätt...” enkelt å.v. till skenbehandlingen.

H ”En sjuk människa...” fullkomligt å.v. till nedteckningen av analysen (alternativt skulle en kunna säga att passagen är argumenterande och ligger utanför fabeln men som jag redan påpekat räknar jag i det här läget själva argumentationen och skrivakten som en väsentlig del av huvudfabeln och väljer därför att kalla detta ett fullkomligt å.v.)

I (Not 1) Ett intressant inslag i den här texten som vanligen inte förekommer i narrativ är notsystemet. I det här fallet är det vid översättningen som noten kommit in och den rör uppkomsten av ordet ”neurasteniker” vilket måste ses som argumenterande.

J ”Fröken von R.:s uppträdande...” RV:skenbehandlingen: durative

K ”När man handgripligen...” å.v.:nedteckningen (alt. argumenterande)

L ”Men när man utsatte...” RV:skenbehandlingen: scene

M (Not 2) liksom ’I’ fast rörande ”hysterogen”

N ”zon. Minen passade...” Efter noten befinner sig fortfarande narrativet kring skenbehandlingen men ändrar karaktär, det uppstår en paus och ett högt tänkande som gör att scenen avstannar men inte byter temporalt skikt, för att sedan återigen ta fart och summera.

O “Den vanligaste av...” argumenterande

P ”Jag har tidigare talat om...” fullkomligt å.v.:nedtecknandet

Q ”jag påträffade en hel del...” RV:Summary: sträcker sig fram till nästa fas av behandlingen.

Så börjar alltså narrativet. Vi kastas in i handlingen vid en avgörande punkt för de två aktörerna, mötet.

*Announcements work against suspense; hints increase it, because the trained readers of detective fiction will be asking themselves constantly whether a certain detail is an anticipation or not.*⁴⁷ (Mieke Bal)

Genom att inte ge läsaren mer information än Freud-den ovetande besatt hösten 1892 upplevs också den tiden vara presens, trots att texten är skriven i imperfekt. Detta bidrar till en känsla av att Freud-den ovetande är en jämlike i sökandet. Fallstudien är upplagd som en detektivroman, ett mysterium av den samtida Doyle och hans Sherlock Holmes. Bland det första vi får veta är att Freuds kollega ”ansåg att det var ett fall av hysteri, trots att man där inte kunde finna något av de vanliga tecknen på denna neuros.” (Freud -97, s. 170) Freuds uppgift är alltså att, förutom att bota

⁴⁷ Bal 2009, s. 96.

Elisabeths von R., bevisa att hysteri ligger bakom kvinnans besvär. En klassisk inledning där ingen annan än den egensinnige detektiven kan bevisa att vad som tycktes vara självmord är mord, eller den vanliga reumatismen i själva verket är symptomen på ett trauma. Liksom Holmes kliver omkring på brottsplatsen och samlar ledtrådar på ett sätt som tycks gränsa till intuition kliver Freud in i Elisabeth von R.'s narrativ (det språkliga och somatiska) och börjar söka efter lösa trådar. Första tecknet är den ”*belle indifférence*” som han tidigare lärt sig att känna igen hos Charcot. (Freud -97, s. 170) Holmes har förstås alltid sin käre doktor Watson som ständigt vapendragare så självklart måste även Freud-analytikern ha en assistent. Hos Doyle är det nästan uteslutande Watson som fungerar som berättare⁴⁸, han följer med på alla äventyr och inte sällan räddar han den spänningssökande Holmes i sista ögonblicket. Vid tiden för denna tidiga analys har Freud ännu inte nått status som en Holmes, arbetet med att skriva fram analytikern har precis börjat och då är Elisabeth en oundviklig assistent. Som tidigare nämnts⁴⁹ har medicinen vid den här tiden övergått från en klassisk syn på kroppen som husrum för den autonoma sjukdomen och istället börjat se till kroppen som en funktion där symptomen manifesterar sig som tecken på att något är fel. Även om detta bidrar till Freuds intresse för anamnesen och blir en viktig del av teorin ska en komma ihåg att Freud talar om konversionssyndromen som en ”främmande kropp” (Freud -97, passim). Det är inte fråga om att patienten skulle ha blivit besatt av en ande eller liknande utan snarare en bildlig uppdelning mellan de medvetna och de omedvetna processer som verkar inom samma konstitution. (Freud -97, s. 201) Mysteriet för Freuds analys är alltså inte i första hand Elisabeth såsom hon framstår inför honom utan de osynliga processer som verkar inom henne. På så sätt kan Elisabeth fungera som både assistent, offer och i någon mån brottsplats. Jag vill dock påstå att det är något motvilligt Freud låter henne vara assistent, till en början är det oundvikligt eftersom hon är den enda som kan ge honom den bakomliggande historien. Det finns dock ingen tillit till hennes berättelse, han misstänker hela tiden *motståndet*. Kanske är det här vi kan finna anledningen till den splittring som skrivs fram mellan Freud-den ovetande och Freud-analytikern. Vem kunde vara en mer pålitlig och välbekant assistent än den något mindre erfarne jag. Ett tydligt exempel är också de andra två tecknen som övertygar Freud om att det är ett hysterifall han har framför ögonen. Han gör en undersökning av Elisabeths ömmande områden,

⁴⁸ Ulf Stenberg, ”Sherlock Holmes and Inspector Morse – Two contrasting detectives” (Luleå: University of technology, 2006), s. 13.

⁴⁹ se under Teori & Metod: Reeder

eftersom hennes smärta inte stämmer in på varken den organiska eller neurastenikerns⁵⁰ smärta drar Freud slutsatsen att psykiska störningar ligger bakom besvären. (Freud -97, s. 171) Den sista ledtråden är Elisabeths lustfyllda reaktion på beröringen av de ömmande områdena. (Freud -97, s. 172) Denna tolkning tillhör dock i allra högsta grad Freud själv, det är inte Elisabeth som uttalar några lustfyllda ord utan Freud som tolkar brottsplatsen och brottsoffret med sitt högre vetande.

Tillbakablickarna inom den första, övergripande, fabeln bidrar också till att framställa behandlingsperioden som det nuvarande. De relativt få gånger ett fullkomligt återvändande till skrivsituationen sker, tar heller inte bort illusionen. Då de i huvudsak består av allmänt hållen information kring hysteri fungerar de argumenterande och inte berättande. Därmed stärker de snarare illusionen av att vi förstår i takt med Freud-den ovetande. Först i samband med att första fasen av behandlingen tar fart hänvisas till själva skrivakten. Freud-analytikern skriver:

Det arbete som jag då påbörjade skulle visa sig vara ett av de besvärligaste som någonsin fallit på min lott och svårigheterna med att rapportera om det står i proportion till de ansträngningar som själva den till sist framgångsrika terapin krävde. (Freud -97, s. 173)

Effekten av att läsaren identifierar sig med Freud-den ovetande men nu får möta Freud-analytikern blir att denna andra upplaga av Freud framstår som något av en gudsgestalt. En som inte bara gör sin existens påtaglig genom att hänvisa till själva den text läsaren har framför sig utan också lovar en upplösning, ett lyckligt slut. Jag vill hävda att redan här börjar arbetet med att skriva Freud-den ovetande fram till Freud-analytikerns position för att på så sätt rättfärdiga sin ställning. Berättandet sker insprunget mellan tiderna för framgång, det skulle kunna falla under Genettes definition av ”interpolated”:

Here, the narrator is at once and the same time still the hero and already someone else: the events of the day are already in the past, and ”the point of view” may have been modified since then; the feelings of the evening or the next day are fully of the present, and here focalization through the narrator is at the same time focalization through the hero.⁵¹

Génette menar över lag att detta är vanligast i exempelvis brevromaner, många av Freuds tankar presenterades första gången i brev, möjligtvis påverkade det den form han lät ge fallstudien. Annars berättas också stora delar av narrativet som ”simultaneous narrating”, detta är ett effektivt sätt att dölja den subjektivitet som präglar allt berättande och dra in läsaren i historien:

[Simultaneous narrating] can seem like the height of objectivity, since the last trace of

⁵⁰ ”(Härmed avses en hypokonder med ångestneuros.)” Freud 1997, not 1, s. 587.

⁵¹ Genette 1980, s. 218.

enunciating [...] now disappears in a total transparency of the narrative, which finally fade away in favor of the story.⁵²

Första fasen

Som redan nämnts är det svårt, och förmodligen ofruktligt, att göra en tydlig distinktion mellan de två fablerna. Förutom en kort bakgrundshistoria får läsaren, precis som Freud-den ovetande, tillgång till Elisabeths fabel genom analysen och de båda vecklas ut parallellt med varandra, bundna spatialt endast vid rummet för talkuren. Markörerna för att analytiker-fabeln rör sig framåt och når avgörande ögonblick ger i allmänhet upphov till nya begrepp som fixerar upptäckten av vissa determinanter till en viss tanke och tiden för denna. Freud-analytikern delar själv upp analysarbetet i tre faser.

Till en början utgörs beskrivningen av den första analys-fasen främst av ett slags sammanfattande och återberättande av Elisabeths anamnes och den övergripande metod Freud-den ovetande använde. Ett nyckelbegrepp för avsnittet är "lidandeshistoria" (även "anamnes" och "sjukdomshistoria" används) vilken också utgör den mesta textmassan. Många av tillbakablickarna till det här skiktet löper över lång tid och sammanfattar de största händelserna på vägen, egentligen från Elisabeths barndom fram till analystillfället. Dock införs ofta tillägg som återvänder antingen till analysen, eller nedtecknandet. Det är i de avsnitten som begrepp och metod presenteras och utvärderas. Lidandeshistorien fungerar både som själva kroppen i Elisabeths fabel och som katalysator för Freud-den ovetandes fabel. Den kathartiska metoden som presenteras går ut på att genom Elisabeths bikt synliggöra ett första medvetandeskikt för att sedan peka ut "de ställen där det verkade fattas en länk" (Freud -97, s. 174). Därifrån arbetar sig Freud-den ovetande ner genom minnesskikten för att frilägga "determinanter" och dithörande "trauman" som ligger till grund för symptomen. Freud-den ovetande tar sig med hjälp av tillbakablickar fram genom Elisabeths narrativ och pekar ut vad som kan liknas vid ellipser av utelämnad information. Det är förstas ett detektivarbete som inte bara förlitar sig på erfarenhet utan också intuition. Den första fasen fokuserar på att ta reda på Elisabeths "hemlighet" och därmed utröna hur denna "främmande kropp" som utgör symptomen har tagit sig in i narrativet. Ett tydligt exempel på hur det här arbetssättet gör sig gällande genom anakronism i narrativet

⁵² Genette 1980, s. 219.

syns i avsnittet om Elisabeths tid på kurorten. Det börjar med en sammanfattande tillbakablick på tiden efter faderns död och vilka känslor detta väckte hos Elisabeth:

Det tomrum som faderns död efterlämnade i denna familj, som nu bestod av fyra kvinnor, den sociala isoleringen, upphörandet av så många relationer som hade utlovat stimulans och nöje, moderns tilltagande sjuklighet, allt detta förmörkade vår patients sinnesstämning, samtidigt som det hos henne uppväckte en het önskan att hennes närmaste snart skulle hitta en ersättning för den förlorade lyckan och bjöd henne att ägna modern hela sin tillgivenhet och omsorg, så länge som denna ännu var vid liv. (Freud -97, s. 176)

Därefter fortsätter lidandeshistorien kronologiskt och mer detaljerat fram till tiden på kurorten där det är tänkt att Elisabeth ska få möjlighet att återhämta sig:

Det var emellertid just under denna sommarvistelse som Elisabeths smärtor och problem med att gå bröt ut. [M] Hon hade under en kortare tid känt av smärtorna i någon mån, [N] men häftiga blev de först efter det att hon hade tagit ett varmt bad i badhuset på den lilla kurorten. [O] En lång promenad, egentligen en marsch på en halv dag som hon hade deltagit i några dagar tidigare, [P] sattes då i samband med uppkomsten av de nämnda smärtorna och det hette att Elisabeth först hade 'tröttat ut sig för mycket' och sedan blivit 'avkyld'. Från den stunden var Elisabeth familjens sjukling. (Freud -97, s. 177)

Tiden på kurorten är viktig ur psykoanalytiskt hänseende eftersom det är då smärtan slår till rejält och blir långvarig. Freud-analytikern har fram till nu använt tillbakablicken som en kronologisk tidslinje men här börjar narrativet röra sig fram och tillbaka med korta mellanrum. Det kan tyckas vara en obetydlig passage eller minimala tidsförflyttningar men det resulterar i ett annat tempo och rytm vilket höjer uppmärksamhetsnivån. Dels låter det en aktiv läsare, likt en läsare av en detektivroman, ana att avsnittet kommer att spela stor roll senare, dels är det som jag tidigare nämnt en bild för hur återskapandet av Elisabeths narrativ går till. Läsaren befinner sig redan inom en återblick, vid M backar narrativet ytterligare och sjunker djupare i upplevelsen. N tar oss tillbaka till nivån för den första återblicken för att strax avbrytas av O som åter igen backar och sätter fokus på en viktig aspekt av historien. Slutligen tas läsaren än en gång tillbaka till det yttligare skiktet av minnet, bestående av smärtupplevelsen. Därefter tar det kronologiska summerandet återigen fart. Genomgående återkommer Freud-analytikern till anamnesen, nya detaljer läggs till, ges en ny innebörd eller sätts i samband med sådant vi fått veta tidigare. Genette skriver om den rörelse fram och tillbaka som narratören i *På spaning efter den tid som flytt* ägnar sig åt med hjälp av liknande anakronism, vilket han menar ger narratören möjlighet att

positionera sin röst gentemot narrativet.⁵³

De ord som hör till skenbehandlingen, före den verkliga analysen, hjälper till att skapa mystik kring fallet och Elisabeths udda situation, medan orden i den första fasen snarare sätter fokus på Freuds agerande och tar fokus från Elisabeth som person. Istället fungerar hon i texten som en funktion eller mekanik för Freud att skruva på. En viktig del av arbetet fokuserar på att ta sig förbi motståndet, det är en avgörande term inom psykoanalysen som å ena sidan anses ligga till grund för den förskjutning och förtätning⁵⁴ som Freud senare ska komma att identifiera, framförallt i *Drömydning*, men det är också ett begrepp som legitimerar analytikerns ibland okänsliga framfart. Allt som inte faller Freud i smaken eller döljer vad han anser vara av vikt kan hänvisas till patientens motstånd och rädsla för att konfronteras med det oförenliga. På det här sättet blir terminologin inte bara ett resultat av upptäckterna utan också ett sätt att skapa symptomen. I beskrivningen av Elisabeths tillstånd eller symptom används ofta ord som determinant, trauma, patogent psykiskt material och konstitution; alla ord som ger en bild av låsningar och knutar i en större konstruktion. För att beskriva Freuds behandling används ord lånade från antiken, kristendomen men även forskarvärlden; kathartiska metoden, lidandeshistoria⁵⁵, bikt och arkeologimetoden. Freud-analytikern skriver med sitt ordval in sig i ledet efter antikens stora tänkare och en form av messiansk biktader.

Andra fasen

I och med att vi hade fått fram ett motiv till den första konversionen började en andra, fruktbar period i behandlingsarbetet. [A] Till att börja med överraskade mig patienten en kort tid därefter med att förklara att hon nu visste varför smärtorna alltid utgick från just det där bestämda stället på höger lår och var häftigast där. [B] Det var nämligen där faderns ben hade vilat varje morgon när hon på nytt förband hans allvarligt uppsvullna ben. Denna procedur hade nog upprepats ett hundratal gånger, [C] men märkligt nog hade hon aldrig förr tänkt på detta samband. (Freud -97, s. 183)

Den andra fasen av behandlingen börjar med att Elisabeth själv associerat sina smärtor med ett

⁵³ Genette 1980, s. 46.

⁵⁴ I ”Fröken Elisabeth von R.” är ”substitution” det begrepp som ligger närmast betydelsen förskjutning, alltså ett motiv som ersätter ett annat. Längre fram i texten nämns ”förstärkning” vilket gränsar till förtätning, ett motiv som representerar flera liknande. (Kan jämföras med narratologins termer för återkommande bilder i form av exempelvis iterativt berättande.)

⁵⁵ lidandeshistoria. <http://www.ne.se/sve/lidandeshistoria>, Nationalencyklopedin, hämtad 2012-01-03.

minne och presenterar tanken för Freud-den ovetande. Den första meningen i stycket hör dock till Freud-analytikerns tid och sätter också fingret på det faktum att de faser analysen går igenom är konstruerade i efterhand och belyser således forskarens behov av att, den skönlitterära lockelsen till trots, göra fallstudien mer vetenskaplig. Vid B flyttas vi genom en återblick tillbaka till tiden för vården av den sjuke fadern för att sedan vid C återvända till analysperioden, möjligtvis tiden för konversionssyndromen som följde efter badet. Klart är dock att ett tidshopp framåt sker. I den här delen av narrativet betar sig texten helt annorlunda från den första delen. Freud-analytikern uppehåller sig vid analysen och följer den relativt kronologiskt, det finns en tydlig rörelse mot nedskrivandet och också ut mot den större teoribildningen, som syns vid D:

Under analysens lopp följde jag ömsom de spontana fluktuationerna i hennes hälsotillstånd, ömsom min egen bedömning av vilka passager i hennes lidandeshistoria som jag ännu inte hade undersökt tillräckligt uttömmande. När jag arbetade med detta gjorde jag några intressanta observationer, ur vilka jag drog lärdomar [D] som jag senare fann bekräftade under behandlingen av andra patienter. (Freud -97, s. 184)

Liknande den passage jag presenterade under "Första fasen" saktar narrativet bitvis in och växlar i snabb takt mellan olika tider, med den största skillnaden att hoppen nu mestadels sker inom ramarna för analysen. Endast sällan sträcker de sig till anamnesen och i så fall bara med en kort mening och genom ett specifikt minne. Freud-den ovetande konstaterar att de olika smärtupplevelserna kan kopplas samman med vilken ställning Elisabeth intagit vid den första upplevelsen av en specifik smärta, såsom sittande, liggande eller stående. Med "avreagerandet" och dess reminiscenser kommer också nya saker upp och gamla scener som tidigare presenterats i texten får en ny innebörd. Det här gäller scener som hör till den andra halvan av lidandeshistorien, mer exakt tiden på kurorten fram till systemets död. Den nya informationen presenteras i form av återblickar och varvas med enkla återvändanden till analysperioden som sätter fokus på likheter med tidigare hågkomster och pekar på vilken roll dessa spelat för konversionens mekanism. Slutsatserna som dras av de ifyllda ellipserna genererar nya insikter för Freud-den ovetande som tar honom än närmare Freud-analytikern (a) och återigen pekar ut mot den stora teoribildningen, i det här fallet genom en återblick (Ö).

Följden blev en varaktig, ackumulerad 'laddning' av benens olika funktioner, ett förknippande av dessa funktioner med de smärt-förnimmelser jag tidigare redogjort för. Därutöver medverkade ytterligare en mekanism vid tillkomsten av hennes astasi-abasi [...]
Det föreföll mig uppenbart att hon direkt hade letat efter ett *symboliskt* uttryck för sina smärtbetonade tankar och hittat det i förstärkandet av sitt lidande. [Ö] Att det genom en sådan

symbolisering kan uppstå somatiska hysterisymptom hävdade vi redan i vårt preliminära meddelande. [a] I min diskussion i anslutning till denna sjukdomshistoria ämnar jag anföra några exempel som klart bevisar riktigheten av det nyss sagda. (Freud -97, s. 188)

Innan beskrivningen av den tredje fasen tar vid vill Freud-analytikern “inflika några ord om hennes beteende under denna andra behandlingsperiod” (Freud -97, s. 188). Det rör sig om utarbetandet av ”handtryckningsmetoden” och hur han genom denna, så länge patienten “helt och fullt samarbetar, är villig och uppmärksam” (Freud -97, s. 188), kan ta fram scener “i absolut kronologisk ordning” (Freud -97, s. 189), andra gånger är Elisabeth mer motspänstig men med tiden kommer han runt detta och avslutningsvis konstateras att Freud-den ovetande vann “ett obetingat förtroende” (Freud -97, s. 190) för tekniken. Hela denna passage är alltså en återblick över samma tid som just presenterats men bidrar med utelämnad information och lägger därmed större vikt vid Freud-den ovetandes (som nu nästan övergått i analytikern) roll i analysen. Jag skrev tidigare att motståndet inte bara förklarar symptom utan också rättfärdigar terapeuten, vid arbetet med handtryckningsmetoden används förutom de passager som citerats ovan ord som insistera och ”säkra minnet”. Det är inte helt lätt för Freud-den ovetande att få Elisabeth att samarbeta, han skriver egentligen aldrig att han själv litar till sin teknik. Istället verkar det som att hans spelade övertygelse till slut får Elisabeth att prestera, och reproducera. Detta bekräftas på sätt och vis av Reeder som i sin artikel påpekar just att psykoanalytiker med tiden börjat se det fria associerandet som någonting som bara kan uppnås om patienten verkligen litar både på sin egen och analytikerns förmåga att faktiskt utsäga det som är av betydelse. Freud-analytikern beskriver hur han sjunker djupare i Elisabeths vidgade medvetande eller olika schakt med hjälp av den kathartiska metoden. Han använder ord som ackumulerad laddning, kontrast, konflikt och bortträngning för att beskriva vad han finner där och kommer fram till att upprinnelsen står att finna i erotiska föreställningar och känslor som blivit bortträngda. Enda sättet att frigöra laddningen är genom ett kontrollerat avreagerande där determinanterna friläggs, alltså – uttalas.

Tredje fasen

[B] Under den andra behandlingsperiodens reproduktion av de mest skiftande scener och tack vare min observation av patientens motstånd mot att berätta hade en speciell misstanke väckts och utvecklats hos mig, [C] men jag vågade ännu inte göra den till basen för mitt förfarande i fortsättningen. [D] Det var en slumpmässig iakttagelse som blev utslagsgivande. [E] Medan

jag arbetade med den sjuka hörde jag en gång en mans steg i rummet intill och därtill en behagligt klingande röst som tycktes ställa en fråga; då reste sig min patient och bad att vi skulle sluta för dagen, [F] för hon hade hört sin sväger komma och fråga efter henne. [G] Ditintills hade hon varit smärtfri, [H] men efter den nämnda störningen avslöjade hennes ansiktsuttryck och gång att hon åter hade drabbats av häftiga smärtor. Det styrkte mig i mina misstankar och jag beslöt att söka full bekräftelse på deras riktighet. (Freud -97, s. 190)

”Vi har nu kommit fram till dokumentationen av den tredje behandlingsperioden” (Freud -97, s. 190) och den tar avstamp i ett påpekande från Freud-analytikern, B, om en observation från Freud-den ovetandes sida. Bekräftelsen av denna observations riktighet kommer också innebära den fullkomliga sammansmältningen av detektiven och hans assistent. Ännu har det dock inte bekräftats vilket manifesterar sig i ännu en differentiering mellan de två vid C med en tillbakablick på tiden för analysen, vid D återvänder vi till skrivandets allvetande position med en föraning om framtiden. E tar oss tillbaka till stunden för upptäckten, minimala tidshopp införs och bryter upp kronologin nästan utan att det märks och avslutas vid beslutet ”att söka full bekräftelse”. Han frågar ut henne om tiden för den första smärtan och ytterligare detaljer läggs till hennes historia. ”Det måste länge ha stått klart för mig vad det rörde sig om, men patienten, försjunken i bitterljuva minnen, fortsatte att reproducera sina hågkomster till synes utan att märka vart hon var på väg.” (Freud -97, s. 192) Vi har nått punkten. Freud-den ovetande vet nu lika mycket som Freud-analytikern, fallet är löst, narrativet har blivit uttalat och narratören behöver inte annat än samla de fortfarande något förvirrade läsarna och presentera hela fallets kronologi med varje liten ledtråd och hint på sin plats och plötsligt står svaret där som en logisk ekvation och bländar oss: så måste det ha varit!

Freud skriver att han finner sina studier mer novellartade än vetenskapliga och menar dessutom att detta är en tillgång i hans arbete för att förstå hysterifallen. Han menar att det poetiska tilltalet och undersökningen av det innersta känslolivet säger mer än ett strikt vetenskapligt språk som enbart skulle ta hänsyn till mätbara och naturvetenskapliga aspekter av organisationens tillstånd. (Freud -97, s. 197) Det största problemet med teorier och begrepp är att de har svårt att uttrycka sin egen, inneboende ambivalens. Freud kan dock vara både tvetydig och självkritisk i sina texter. Framförallt om en följer honom över tid, alltså genom 1: analysen (tankarna då), 2: nedskrivandet, 3: noterna som kan vara tillagda år senare. En kan få en känsla för hur bräcklig en begreppsapparat (anpassad efter fasta värden) kan vara. Ändå har många som följt i hans fotspår

valt att inte se eller missat de många tolkningsmöjligheterna. En har anammat en läsning, gjort en encyklopedi av en tidsteckning. De temporala hoppen och vad som verkar vara Freuds medvetna arbete med dessa kan tyda på en vilja att göra paralleller och tidens inverkan på konversionssyndromens utveckling synlig. Eller är det anamnesens behov av anakronism för att forma en tillräckligt intrikat story för att lura hjärnan att inte längre känna igen fabeln?

Fokalisering

Vid analysen av berättarperspektiv i narrativet måste en skilja mellan narrator och fokalisator även om de ofta tycks kopplade till samma agent. I fallstudien fungerar ”jaget” på flera nivåer. Dels figurerar det i texten som Freud-den ovetande i mötet med patienten, som en aktör eller karaktär, samtalspartner både för Elisabeth och för den mer erfarne Freud-analytikern. Dels finns det ”jag” som skriver ner sin fallstudie ur minnet efter att behandlingen avslutats. Detta ”jag” vet onekligen mer än Freud-den ovetande men också mindre än det ”jag” som skriver noterna till sina egna texter. Det senaste jaget som främst gör sig gällande i notsystemet fungerar snarast som en narrator för en fabel där själv psykoanalysens teori spelar huvudperson.

Freud-analytikern (inte att förväxla med Freud som privatperson eller ens författaren) är narrator för den primära fabeln, den funktion som uttalar storyn och iscensätter mötet mellan sina två aktörer, det är också detta ”jag” som sammanför Freud-den ovetande med subjektet, han själv. Jag vill hävda att det genom hela narrativet är Freud-analytikern som innehar funktionen som narrator, däremot skiftar positionen utifrån den aktuella fabeln. När anamnesen presenteras är narratören extern, likaså i analysens sammanhanget, dock inte hela tiden då detta, som jag redan varit inne på, förändras med tiden, vid nedtecknandet är förstås narratören i allra högsta grad karaktärsbunden. Då texten uppehåller sig vid perioden för analysen är narratören extern, ”Hösten 1892 blev jag av en vän och kollega uppmanad att undersöka en ung dam” (Freud -97, s. 170). Fokalisatorn är karaktärsbunden (CN) men rör sig mellan olika karaktärer. I första meningen är det Freud-den ovetande som upplever, strax efter är det istället kollegan: ”Samtidigt *talade han om att han ansåg* att det var ett fall av hysteri” (Freud -97, s. 170). [min kursivering] Därefter återges en del av Elisabeths lidandeshistoria, och fokalistorn blir då, trots att det är samma aktör, extern i förhållande till hennes fabel.

I beskrivningen av von R. som följer är det Freud-den ovetandes blick på Elisabeth som förmedlas. Han fokuserar på att hon är ung, ogift, ”verkar intelligent och psykiskt normal” (Freud -97, s. 170), ”hon visade den *belle indifférence* som brukar utmärka hysterikan” (Freud -97, s. 170).

Vidare följer en grundlig undersökning av Elisabeths ben- och muskelalgesi, återigen kommenteras att hon är ”en synnerligen intelligent kvinna” (Freud -97, s. 171). En kort passage består av Elisabeths egen beskrivning av sitt tillstånd, dock fortfarande genom Freud-den ovetande, med narratorn i bakgrunden:

Men hon klagade över att den [hennes gång] vållade henne svåra smärtor, att hon fort blev trött när hon gick och stod, så att hon måste vila sig efter en kort stund. I vila avtog smärtorna men försvann ingalunda helt. (Freud -97, s. 170)

Elisabeth beskrivs som ett mysterium, en *kvinna* som å ena sidan uppvisar Charcots *belle indifférence* men å andra sidan antyder ordvalen kring hennes utseende och person en förvåning hos Freud-den ovetande övar ett denna psykiskt normala kvinna skulle lida av hysteri. Det verkar dock inte troligt med de andra fallstudier över hysteriska kvinnor som utfördes under denna tid, både av Freud själv och andra, som Breuer och Charcot, i åtanke. Även där är det snarare regel än undantag att kvinnorna som figurerar är vackra och intelligenta. Troligare är att Freud-narratorn vill bygga upp känslan av paradox och gåtfullhet. Undersökningen av Elisabeths ömmande ben utgör ett tydligt exempel på hur Freud-den ovetandes blick präglar det som borde vara Elisabeths egen upplevelse och hur narratorn utövar sitt tolkningsföreträde.

Men när man utsatte fröken von R.:s överkänsliga hud eller muskulatur (på benen) för nyp eller tryck antog hennes ansikte ett egendomligt uttryck som snarare vittnade om lust än smärta, hon skrek till på ett sätt som osökt förde tankarna till vällustiga kittlingar – hon blev röd i ansiktet, kastade tillbaka huvudet, slöt ögonen och böjde bålen bakåt, visserligen inte på något anstötligt sätt men ändå utpräglat. Allt detta tillät inte någon annan slutledning än att hennes åkomma var en form av hysteri och att jag, då jag undersökt henne hade stimulerat en hysterogen [not 2] zon. (Freud -97, s. 172)

“[E]tt egendomligt uttryck”, Freud-den ovetande tycks förbryllad, eller i alla fall ha varit det då. Han tolkar uttrycket som “lust” i motsats till den förväntade smärtan. Att han använder ordet “egendomligt” tyder dock på att uttrycket är svårtolkat, det är inte omöjligt att hon snarare känner obehag eller genans vid beröringen och har svårt att uttrycka dessa känslor. Hans beskrivning av hennes åtbörder ligger mycket nära Charcots iakttagelser (eller iscensättanden) av hysteriska anfall. Freud-den ovetandes egna anmärkningar, såsom: ”vällustiga kittlingar”, ”inte anstötligt men utpräglat” ger en erotisk ton åt beskrivningen men om en skulle radera hans egna anmärkningar och se till gesterna skulle en lika gärna kunna måla upp en bild av en person som vill undandra sig en närgången undersökning men av hänsyn till den store terapeuten håller tillbaka eller anpassar sitt beteende.

Passagen avslutas med slutledningen att Freud-den ovetande ("jag") "stimulerat en hysterogen zon" (Freud -97, s. 172). Förutom det uppenbart erotiska anslaget finner jag det intressant att han fokuserar på sin egen roll i frammanandet av de hysteriska uttrycken. Det är symptomatiskt för arbetet med de hysteriska fallen där läkare och patient när varandras behov och tar fram mallen för anfallet genom en form av växelverkan. Kvinnorna stimulerar och eggjar läkarnas fantasi, vilka i sin tur bekräftar och stimulerar kvinnornas situation och ger dem uttrycksmedel både i form av rörelsemönster och narrativ. Freud-analytikern skriver också att han själv såg till att ge henne behandling med elektrisk ström "för att vidmakthålla kontakten med henne" (Freud -97, s. 173). I nästa stycke visar det sig att det är just den behandlingen som hon föredrar: "[a]ldeles särskilt tycktes hon uppskatta de smärtsamma stötarna från högspänningsmaskinen" (Freud -97, s. 173). Är det en slump eller anar vi någon form av överföring eller behov av att tillfredsställa sin läkare? Även om varken Freud-den ovetande eller –analytikern uppmärksammar kopplingen till sin egen person skulle jag med honom i ryggen vilja påstå att slumpen är ovanlig när det kommer till uttryck sprungna ur det omedvetna.

En av de tydligaste markörerna för att narrativet i stort inte tillhör Elisabeth är de korta anmärkningar kring hennes samarbetsvilja som med jämna mellanrum förekommer. Efter skenbehandlingen uppvisar hon "förståelse" och "ett obetydligt motstånd" till analysen. Hon beskrivs både som utsatt för intrång av en "främmande kropp", utan möjlighet att styra över sina reaktioner och dessutom är hennes eventuella envishet inget annat än en prövning på vägen som det är Freud-den ovetandes uppgift att utstå och reducera. I redogörelsen för Elisabeths barndom och förhållande till sin far beskrivs hon visserligen som mycket viljestark:

Så kom det sig att hon tydde sig speciellt till sin gladlynte och världsvane far som brukade säga att denna dotter var en god ersättning både för en son och en vän, med henne kunde han ha ett givande tankeutbyte. Visserligen var detta umgänge intellektuellt stimulerande för dottern, men det undgick inte fadern att hon därvid avlägsnade sig från den andliga konstitution man brukar se som ett ideal för en flicka. På skämt kallade han henne uppkäftig och rättshaveristisk, varnade henne för att vara alltför tvärsäker i sina uttalanden och för hennes vana att skoningslöst säga sanningen till folk. Han antydde ofta att det skulle bli svårt för henne att hitta en man. Faktum är att hon var ganska otillfredsställd med att vara flicka. Hon var full av äregiriga planer, ville studera eller utbilda sig inom det musikaliska området; hon upprördes av tanken på att i ett äktenskap behöva offra sina böjelser och sin frihet att handla efter eget skön. (Freud -97, s. 175)

Två viktiga förhållanden finns dock att poängtera. För det första innebär inte Elisabeths starka vilja en motsättning för Freud-dens ovetandes suggereringsförmåga. Tvärtom, eftersom han i slutändan ändå ”vinner” innebär upphöjandet av hennes envishet ett indirekt upphöjande av honom själv. Freud-analytikern kan kosta på sig att låta Freud-dens ovetande vara lite svag (som när han inte klarar av att hypnotisera henne) eftersom han sitter på ett trumfkort, han vet hur det slutar.

För det andra väcks en relevant fråga om just vem som fokaliserar. Informationen måste i första ledet rimligtvis komma från Elisabeth själv. Som läsare kan vi omöjligt veta hur mycket mer hon valde att berätta om relationen till fadern för sin terapeut men det är egentligen oviktigt, i narrativet har Elisabeth-karaktern sagt minst det som återges. Narratorn återger inte Elisabeths egna ord utan använder sig av ett fritt, indirekt tal som snarast tycks komma från den döda pappan. Blicken blir åter igen riktad *mot* Elisabeth istället för att komma inifrån henne själv. I narrativet framställs hon som mycket ofri, trots att egenskaperna som listas egentligen säger något annat. Vad en måste komma ihåg är att det är Elisabeth som karaktär och aktör i narrativet som undersöks, den reella personen kan ha sagt eller gjort vad som helst. Bal gör en poäng av att uttalanden, alltså också alla narrativ, förutsätter en talare, alla talare vänder sig till en samtalspartner.⁵⁶ I fallstudien skrivs en bild av en kvinna som inte själv är förmögen att återkalla sitt fulla narrativ fram, hon behöver Freuds hjälp för att finna det. Berättandet blir en del av skapandet, av liv, även Elisabeth är ovetande om stora delar av narrativet. Det är alltså inte bara Freud-dens ovetande och läsaren som lyssnar utan lika mycket hon själv. ”Detta var således den lidandeshistoria som den äregiriga och kärlekshungriga flickan lät mig ta del av.” (Freud -97, s. 179) Eller kan en till och med säga att hon berättar sin historia för Freud utan att själv lyssna, som han sedan tolkar och återberättar för henne, och oss läsare. Berättandet går runt men vad händer med någon som får sin historia berättad för sig om denne inte kan lyssna på sin egen röst, fortsätter narrativet där i den andra berättarsituationen?

SLUTSATS

Vi tycks befinna oss i stunden för nedskrivandet, Freud beskriver sin brist på bevis i analysläget och beskriver hur han söker efter liknande fall genom Elisabeths minnen. Nu börjar Freud ta

⁵⁶ Bal 1009, s. 65.

kommando över narrativet, han beslutar vad som är relevant och vad hon ska söka efter. Han börjar löpa mellan analystiden och nedskrivandet som om hans roll blir viktigare och viktigare att befästa. Hur uppstod egentligen de hysteriska symptomen, de som har studerats så länge och får sin glans med hjälp av bland andra Charcots arbete? Som Freud själv nämner har många av de här kvinnorna ett extra tydligt behov av att bli älskade, alltså är det inte konstigt om de också kan göra mycket för att få tillfredsställa sina läkare och känna mycket av vad de önskar att de ska känna. På samma sätt kan en se hur Freud i flera andra fall, särskilt de tidigaste suggererar sina patienter att både glömma och minnas saker och därmed skriver om deras eget narrativ. De jobbar ju med suggestion hela dagarna, så varför skulle det inte fungera också på ett mindre önskvärt sätt?

Genette skriver om rörelsen som tillåter narratorn i *På spaning efter den tid som flytt* att positionera sin röst. Jag tänker på Freud och det psykoanalytiska arbetet som så ofta går ut på just denna rörelse fram och tillbaka mellan somnambulism, fri tillgång till minnen, nuet och förväntningar på framtiden. Det är ett arbete under uppbyggnad där ingen färdig teori ännu finns och därmed måste han hela tiden pröva sig fram och just positionera sin egen roll i dramat gentemot patienten. Precis som narratorn positioner sig i sitt narrativ, framförallt tidsligt, och uttalar texten allt eftersom.

Det intressanta med anamnesen är att det i första hand är patienten som varit narratör och även fokalisator för sin berättelse medan det i narrativet är Freud som återger berättelsen, vi kan omöjligt veta hur exakt han återger hennes ord utan får lita till en yrkeskodex. I och med att det också är han som gör urvalet och bestämmer vad som är relevant blir han dessutom fokalisator inte bara i fabeln om detektiv-analytikern utan även fokalisator för den fabel som tillhör Elisabeth. På så sätt är han redan på det orala, förtextuella stadiet inne och ändrar om i det som tycks vara en inbäddad fabel.

Eftersom konversion förutsätter bortträngning eller en form av överföring från det psykiska området till det somatiska måste sambanden och luckorna pekas ut av en utomstående. Det sker således alltid genom en subjektiv blick – i det här fallet Freuds. Förutom fallstudien hämtar jag stöd för detta hos Reeder som menar att Freud till och med kan gå in och konstruera minnen där reminiscensen misslyckas. Mitt syfte är inte att förneka psykoanalysen, dock att belysa vikten av att vara vaksam gentemot de narrativ som skapas av-patienten-genom-analytikern. Det kan

innebära rena nycklar till upplysning, eller suggererad befrielse då logiken som ett narrativ uppvisar fungerar övertygande på "läsaren". Vi ska komma ihåg att storyns uppgift är att ta sig fram till läsaren och alltså i någon mån övertyga denne om antingen det ena eller det andra. Visst kan en hävda att så länge patienten blir "frisk" spelar det ingen roll. Faran ligger förstås i identitetsskapandet som blir så nära förbundet med en estetik som också med lätthet kan komma att bli rådande eller i alla fall lockande för vissa individer. På så sätt sprids symptomen och blir som Johannisson beskrivit närmast epidemiska. Det är inte fråga om att patienterna simulerar, utan en fullt verksam psykoanalytisk behandling som ger lättnad därför att ett fullständigt narrativ skänker lättnad åt individen. Unga kvinnor i överklassmiljö med "manliga" ambitioner eller önsksningar var förmodligen bland de mest kontrollerade och frustrerade personerna i samhället, i alla fall av de som hade tid och möjlighet att uttrycka sin frustration i form av hysteri. När stora läkare dessutom idealiserar bilden av hysterin genom sitt språkbruk och stora uppvisningar är det inte svårt att förstå hur en viss suggestion kan ha inverkat. Påfallande många av dessa kvinnor har dessutom haft antingen en väldigt nära relation till eller blivit utnyttjade av sina fäder eller andra män i familjen, Freuds närgångna undersökningar och stora intresse spelade säkert sin roll för suggestionskraften. Den här växelverkan beskrivs av både Matthis och Johannisson, mitt syfte har varit att frilägga i första hand de anakronismer som präglar narrativet och i andra hand den effekt som Freuds fokaliserande blick får för Elisabeth von R.

Det intressanta med tidsförflyttningarna är att de både kan ses som renodlad anakronism men också som att vi fortfarande befinner oss i analysituationen där vi helt enkelt får höra den berättelse Elisabeth delger Freud. Delvis är det en fråga om fokalisering men också en intressant dubbelexponering av narrativ och berättarsituation. Det är som om Freud och Elisabeth tävlar om att få berätta sin historia. Freud försöker föra den bortom det givna tillfället för skapandet, kanske dels för att nå en känsla av kronologi, vetenskaplighet, men också för att kringgå Elisabeths ord och själv välja vad som är väsentligt. En bild av hur Elisabeth berättar och berättar, hon ligger stilla och blundar medan hennes narrativ rinner över läpparna eller pressas fram av Freuds enträgna uppmaningar. Men hon gör jobbet och det är högst närvarande i fallstudien för utan henne fanns ingenting. Hon är en avgörande faktor ändå saknas hennes röst helt och hållet i resultatet, vid nedteckningen. Det är som om Freud skrivit historien på bilden av Elisabeth som talar, rakt över. Skrivit bort henne från hennes egen lidandeshistoria.

Han använder litterära stilgrepp, förmodligen medvetet då han är intresserad både av att läsa

och skriva, för att förhöja och fördjupa. Han går in i punkter som kommer att spela stor roll senare i narrativet, skriver in sig själv i patientens historia genom att pulserande röra sig fram och tillbaka i tiden. Utan att nämna sig själv blir ändå Freud-analytikern påtaglig, närvarande och avgörande. Genom att dela sig själv i två, skriva den ena, mer oerfarne Freud närmare läsaren uppstår ett förbund men bara för syns skull. Det är pedagogiskt men också en del i ett större syfte, att lyfta blicken från det enskilda fallet och föra teorin ut mot helheten, närmare analytikern, han som vet. Mysteriet, hysterin tillhör folk i allmänhet, för Freud-analytikern är ingenting ett mysterium, allting kommer att få sin förklaring. Bara ingen stör mästerdetektiven i hans arbete, bara läsaren sitter tyst och väntar, följer med i hjärnans och narrativets vindlande gångar så kommer allt att stå klart till slut.

LITTERATURLISTA

Litteratur

- Bal, Mieke (2009). *Narratology: introduction to the theory of narrative*. 3. ed. Toronto: University of Toronto Press
- Freud, Sigmund (1997). *Tidiga skrifter och historik* / [Sigmund Freud] ; volymansvarig: Jurgen Reeder ; [översättning: Ola Andersson ...]. Stockholm: Natur och kultur
- Freud, Sigmund (1992). Om det hysteriska anfallet. *Divan* (Stockholm). 1992:5, ö.a. Zagorka Zivkovic
- Genette, Gérard (1986[1980]). *Narrative discourse*. Oxford: Basil Blackwell
- Johannisson, Karin ”Sjukdomsestetik och kultur” ur: Beskow, Jan & Berglund, Louise (2006). *Att se det osedda: vänbok till Ann-Sofie Ohlander*. 1. uppl. Stockholm: Hjalmarson & Högberg
- Lanser, Susan S. (1986). Toward a feminist narratology. *Style* (Fayetteville, Ark.). 20(1986):3, s. 341-363
- Matthis, Iréne (1997). *Den tänkande kroppen: studier i det hysteriska symptomet*. Stockholm: Natur och kultur
- Matthis, Iréne (1992). *Hysterikern: Vem är jag?: doktorn: Låt oss tala om det...* *Divan* (Stockholm). 1992:5, s. 4-13
- Reeder, Jurgen (1991). *Freuds narrativ*. *Divan* (Stockholm). 1991:3, s. 4-19

Internetkällor

- hysteri. <http://www.ne.se/lang/hysteri>, Nationalencyklopedin, hämtad 2011-12-21.
- lidandeshistoria. <http://www.ne.se/sve/lidandeshistoria>, Nationalencyklopedin, hämtad 2012-01-03.
- narratologi. <http://www.ne.se/lang/narratologi>, Nationalencyklopedin, hämtad 2012-01-03.

Otryckt material

- Andréen, Lisa och Svantesson, Karin (2009). *Att se sitt barn med nya ögon*. Uppsats för yrkesexamina på avancerad nivå, institutionen för psykologi, Lunds universitet
- Stenberg, Ulf (2006). *Sherlock Holmes and Inspector Morse – Two contrasting detectives*. Kandidatuppsats, Luleå University of technology